

Лариса Раздобудко-Човић (Нови Сад)

Културолошка померања у преводу Његошевог *Горског вијенца* на руски језик: језичка слика света као одраз историјско- културолошких специфичности народа

Кључне речи:
*клејва, заклејва,
културолошке
специфичности,
културолошка померања.*

Језик као главни материјал за дефинисање одраза слике света у свести било ког народа носилац је социјалне меморије човечанства, његове свеукупне суме знања и помаже у стварању модела света. Сваки народ има своје специфичности у культу-

У овом раду су анализирани културолошке специфичности клетви и заклетви у Горском вијенцу, односно рад је посвећен анализи културолошких померања до којих се долази у преводу на руски језик. А то би било неизводљиво без претходне, бар узредне анализе садржаја и лексичко-синтаксичке структуре клетви, како је то учинио својевремено акад. Бранислав Остојић. А да би истраживач превода ових структура компетентно приступио овоме послу, требало је да претходно стекне темељан увид у живот и обичаје Црногораца из Његошева времена и претходних епоха. Међутим, у овом раду изабран је као репрезентативан узорак целовит блок клетви и заклетви у монологу сердара Вукоте.

ри које су имплицитно присутне у било ком тексту. Ваљаност сваког превода се између осталог мери према успешности доношења културолошких специфичности изворника на циљни језик, па је то стога највећи изазов за сваког преводиоца.

Језичка слика света представља, заправо, одраз у језичким облицима екстралингвистичке стварности, а манифестује се у обиму значења и унутрашње форме језичке јединице. Носиоци језика обраћају пажњу на различите елементе стварности, те, према томе, пре обликовања сваког њиховог израза ствара се специфична језичка слика света (Гаќ 2000, стр. 36–37). Културолошке специфичности било ког језика представљају посебну тешкоћу у преводу, па било да се ради о тзв. интерјезичком или интрајезичком, односно међујезичком или унутарјезичком. За објашњење разлика у језичкој слици света код појединих језика постоје два фактора: спољашњи, екстралингвистички (ова специфичност може се објаснити нијансама културе, историје, карактера овог или оног народа) и унутрашњи (специфичности језика).

1) Преводилац у процесу превођења изворног текста практично не може да узме у обзир све културолошке специфичности изворног језика, већ само неке, а друге запостави, што неминовно доводи до културолошког померања у циљном језику. Да би на прави начин уочио и истумачио сва та померања у преводу, као и истицање једних културолошких компоненти на рачун других, аналитичар превода клетви и заклетви у *Горском вијенцу* на руски језик мора да се упозна са специфичностима црногорских народних клетви, с њиховим садржајем, а пре свега са њиховом језичком структуром. У том смислу он мора да се ослони на резултате истраживања језичких облика клетви препознатљиве лексичко-синтаксичке структуре са увек једном те истом конструктивном доминантом, онако како је у анализи клетви и заклетви у Његошеву делу својевремено учинио Бранислав Остојић када је у њима издвојио једно,

али оно релевантно питање – лексичко-синтаксичку *структуру клетви*, фокусирајући се, даље, на „само једну страну њихове организације: *ојшћивни радни ѝридјев*“, посматрајући га „у систему функционисања са језичким елементима на које се директно наслања“. (Б. Остојић 1997, стр. 86–87). Многи други аспекти клетви и заклетви, како тврди Остојић, остали су неистражени, као што су: синтаксички однос језичких јединица у клетвама; њихова лексичка структура; логичка и семантичка остварљивост њихова садржаја итд. (Б. Остојић, 86).

2) Да би истраживач ових лексичко-синтаксичких структура компетентно приступио овоме послу, по мишљењу Остојића, требало би да претходно стекне темељан увид у живот и обичаје Црногораца из Његошева времена и претходних епоха. Ово се, *mutatis mutandis*, односи и на сваког преводиоца Горског вијенца, који је преплављен клетвама и заклетвама, па и сваки онај истраживач који се прихвати мукотрпног посла поређења изворних клетви и преводних еквивалената.

3) Његош је народне црногорске клетве очигледно добро познавао, те је отуд њихов тематско-мотивски распон у Горском вијенцу изузетно широк. (Нико Мартиновић 1963, 216–224). Говорећи о садржини и структури клетви у Његошеву делу, Б. Остојић истиче да у њега постоје неколики адресати: махом су то „немоћна и увријеђена лица, ријетко моћници; куне појединац, али и колектив“, а унутар ових последњих постоје и а) „самоклетве“, у којима говорно лице куне само себе, и б) клетве, где се куне „саговорник“. Адресаната је такође неколико: „куну Црногорци Турке и турску силу, куну они „браћу по крви“ – потурице“, али и великаше, понекад и главаре, па и самог владику.“

(Б. Остојић, 85–86) Међутим, у овом раду изабран је као репрезентативан узорак један целовит блок клетви и заклетви у монологу сердара Вукоте.

4) После минуциозно спроведене анализе Б. Остојић је дошао до закључка да је „*ойїайїивни радни їридев* заступљен у безмало свим клетвама и „као граматички облик развио се у кондензован израз са изванредно снажном експресивношћу.“ Њиме се износи модални став говорног лица (жеља) да ће се у будућности оства-

рити оно што се глаголом казује. Тако се овај облик употребљава у функцији типичној за модусе уопште. А модалност оптативног радног придева се појачава у синтаксичкој вези са вокативним изразом и са њим чини целину. То се у много чему односи и на монолог сердара Вукоте, из којег, примера ради, узимамо првих десетак стихова са изузетном концентрацијом оптативног радног придева у споју са вокативом (*Црноїорци* који се надаље јавља у облику *драћо!*):

293

СЕРДАР ВУКОТА

У памет се добро, *Црноїорци*
(а ко чиња бити ће најбољи!)
а ко изда овога те почне,
свака му се сайївар скаменила!   2410
Бог велики и његова сила
У њиву му сјеме скаменило,
У жене му ћецу скаменио!
Од њеїа се излеїли їудавци,
Да их народ по прсту кажује!   2415

5) Упореди ли се овај одломак са Шу-миловљевим преводом, може се уочити да се лексичко-семантичка структура низа клетви знатно изменила: прво, *ойїайїивни радни їридев* замењен је било обликом *їерфекїивної їрезентїа* са значењем итеративне радње у будућности, али без модалног става говорника – жеље да се догоди оно што се глаголом казује (*покарает* Божий гнев ужасный; в голый камень *обратит* посевы и ребенка в материнском чреве) или 3. л. јед. заповедног начина (*да родит* он детей прокаженных); друго, вокатив *Црноїорци!* замењен је са *драћо!* (*братья!*), како је и у даљем тексту

монолога. Замена облика оптативног радног придева перфективним презентом у знатној мери слаби „кондензовани израз са изванредно снажном експресивношћу и афективношћу“. (Томислав Трезнер 1972, стр. 64–72; Драгомир Поповић 1968, 15–23). А изразита емоционалност условила је строго одређену организацију клетви која се „чак репродукује по унапријед утврђеном плану, односно концепту“ (Б. Остојић 1997, стр. 90). У њима нема ничег сувишног и структурно су сведене на синтаксички минимум, сачувавши у себи сав лексички садржај присутан у потпуној реченичној схеми која је у елипси.

СЕРДАР ВУКОТА

Запомните хорошенько, *братья*:
кто с турками первый вступит в битву –
тот славнейший чернгорский витязь.

Слика 2005

А иуду, што выдаст героя,
с оружием не придя на помощь,
покарает Божий гнев ужасный.
Всемогущий клятвopеступнику
в голый камень обратит посева
и ребенка в материнском чреве.
Да родит он детей прокаженных,
чтоб их люди вечно сторонились!

294

6) До културолошког померања долази у преводу због националне специфичности језичке слике света и језичког понашања, што се може објаснити само културолошким специфичностима овог или оног народа. Језик као да превлачи копрену преко појма, кроз коју се тек назире контуре које, у ствари, и чине национални спецификум. Управо оне, тако тешко уочљиве, и доводе до културолошких померања у преводу.

Појам слике света је фундаменталан и показује односе човека и света, човековог места у свету и његовог односа према њему. Колективна и индивидуална свест ствара и гради слику света. Свет као такав се кроз језичку свест појединца преобраћа у индивидуалну слику света. Свака особа одражава кроз призму своје делатности колективно-историјско и индивидуално искуство, своју националну културу. Феномен који називамо сликом света јавља се заједно са формирањем личности, чим она почне да говори. Формирање слике света, наравно, није могуће без језика. Језик садржи специфичности које поседује народ, одражава специфичности културе, и на тој основи и настаје национална специфична језичка слика света. Изузетно је велика улога културолошких искустава која се усвајају у вербалном облику и представљају језгро феномена који се назива националним специфичностима што, као што смо већ навели, пред-

ставља посебну потешкоћу за преводиоца и доводи до жртвовања једних културних компонената на рачун других, што доводи до културолошких померања у језику превода у односу на оригинал.

7) У овом истраживању користе се два основна поступка анализе културолошких слојева Његошевог спева *Горски вијенац* (Његош 1996): контрастивна анализа и културно-историјски коментари.

Предмет датог истраживања су културолошка померања у преводу клетви и заклетви *Горској вијенци* на руски језик Александра Шумилова (Шумилов 1996) у домену семантичког поља, на примерима неких устаљених лексичко-синтаксичких структура клетви и заклетви, у којима се на социјално-психолошком плану манифестују обичаји, традиција, амбијентални услови језичке и културне заједнице црногорског народа, као и специфичних црногорских реалија, а исто тако и културолошких образаца. Кад су у питању културолошка померања, преводилац најчешће користи следеће технике превођења: одузимање и изостављање, додавање, пермутација, калк (*слава, юнак*), слободно превођење, описно превођење, замена појединачног општим итд. (Јовановић 2001). Као репрезентативан у овом смислу је Шумиловљев превод оног одломка у којем Сердар Вукота у својој клетви набраја шта ће задесити сваког оног који се буде огрешио о дату заклетву:

СЕРДАР ВУКОТА

У памет се добро, Црногорци
(а ко чиња бити ће најбољи!)
а ко изда овога те почне,
свака му се сатвар скаменила! 2410
Бог велики и његова сила
У њиву му сјеме скаменило,
У жене му ћецу скаменио!
*Од њега се излегли љубавци,
Да их народ њо њрсију кажује!* 2415
Траг се грдни његов ископао
Како што је шареним коњима!
*У кућу му љушке не висило,
Љаве мушке не која од љушке;*
жељела му кућа мушке главе! 2420
Ко издао, браћо, те јунаке
који почну на наше крвнике
спопала га брука Бранковића,
*часне њосије за ња исјосијо;
Гроб се њејов њроја на ња' свијеј!* 2425
Ко издао, браћо, те јунаке
*не њредава љуње ни њроскуре,
нејо њасју вјеру вјеровао,*
крвљу му се прелили бадњаки,
крвљу крсно име ославио, 2430
своју ћецу на њ печену ио;
у помамни вјетар ударио,
а у лик се манит обратио!
Ко издао, браћо, те јунаке
*рђа му се на дом расјрџила;
за њејовим њбрајом њокајнице
све кукале, довијек лајале!* 2435

(стр. 187)

8) Из упоредне анализе изворног и преводног текста овог одломка може се уочити да до културолошког померања долази у имплицитном слоју устаљених фраза – клетве и заклетви. Отуд преводилац приликом пажљивог читања оригинала којему прилази са преводилачким намерама треба претходно да се подробно упозна са неким битним националним карактеристикама и обичајима Црногораца.

СЕРДАР ВУКОТА

Запомните хорошенько, браћя:
кто с турками первый вступит в битву –
тот славнейший чернгорский витязь.
А иуду, что выдаст героев,
с оружием не придя на помощь,
покарает Божий гнев ужасный.
Всемогущий клятвопреступнику
в голый камень обратит посевы
и ребенка в материнском чреве.
*Да родит он детей прокаженных,
чтоб их люди вечно сторонились!*
Да исчезнет род его со света,
как исчезли пегие лошади!
*Да не будет в его доме сына,
способного носить оружие!*
Предателя, что выдаст героев,
срам постигнет, словно Бранковича,
*и могилу, где его зароят,
пусть камнями люди забросают!*
Пусть предатель, выдавший героев,
на ведает Святого Причастия!
Да прольется к Рождеству Христову
Кровь черная на его бадняки!
Пусть он кровью славит *крестный праздник,*
ест, изжарив, своего ребенка,
погрузится в волны безумия,
потеряет образ человечесий!
Пыль и пепел поселятся в доме
предателя, что выдаст героев,
*плакальщицы будут лгать отныне
над гробами всех его потомков!*

(стр. 186)

То ће бити предуслов да се на прави начин искористе предности тзв. денотативног (ситуативног) модела у теорији преводнења који полази од оних националних „особености које су настајале као резултат различитих климатских, историјских, економских, социјалних, политичких и других специфичних услова живота“, а испољавају се и у језику (Сибиновић 1990, 114). Због пребогатог инвентара изразито

националних обележја Његошева спева скала и степен културолошких померања у његовом преводу на руски језик биће разноврсни:

8.1. а) До знатног културолошког померања долази већ у преводу дистиха проклетства сердара Вукоте „од њеџа се излећили јубавци, // да их народ њо љрсџу кажује!“ /2414–2415/. Михајло Стевановић у својој књизи *О језику Горској вијенца* на два начина тумачи овај дистих: (1) „Онај који изда, не притекне у помоћ браћи, био кажњен тако што ће његов пород бити обиљежен као да је губав (морално изолован, одвојен од осталог народа). (2) Но, може бити да би клетву требало схватити дословно. „Излећи“: овдје има погрдно значење, „окотити се“. Издајници не могу да роде потомство, него се као животиње коте.“ У свом преводу Шумилов је прихватио ово друго, дословно значење: „Да родит он детей прокаженных, // чтоб их люди вечно сторонились“ – стр. 186. Посебно треба скренути пажњу на глагол *излећи* који је преведен неутралним руским глаголом *родить* који је за разлику од српског у руском језику могуће употребити како за људе тако и за животиње, иако и у руском језику има читав низ глагола који се односе на разне врсте окота: *котиться, пороситься, щениться, телиться, жеребиться, вывести (высидеть) птенцов* итд. И поред тога што у руском језику у овом случају постоји више различитих начина који се по својој стилској вредности међусобно разликују, Шумилов је изабрао најмање прихватљив. Према мишљењу Сибиновића, мањкавост овог као уосталом и три преостала модела превођења (трансформационог, семантичког и модела нивоа еквивалентности плана садржаја) је у томе што нису у стању да се утврде критеријуми стилске еквивалентности који су, разуме се, за решавање конкрет-

них преводилачких проблема изузетно важни. (Сибиновић 1990, стр. 120),

б) Шумилов је, даље, у преводу заменио фразеологизам *да их народ њо љрсџу кажује* слободном синтагмом, стилистички немаркираном *чтоб их люди вечно сторонились*. Тиме је уједно ослабио стилски ефекат поетске слике што долази од претходног проклетства „анимализацијом“ порода човекова. (Упореди Ј. Кузнецова: „*пусть он производит прокаженных, // чтоб на них показывали пальцы!*“ – стр. 152, који је барем успео да избегне неутралан руски глагол *родить*, заменивши га глаголом *производить* који се односи на ствари).

8.2. Познато је да је у Црној Гори велика несрећа да у кући нема мушке главе и у том случају не виси пушка о клину у кући. У споменутој монографији Михајла Стевановића *О језику Горској вијенца* овако се тумаче стихови „у кући му љушке не висило, // главе мушке не коџа од љушке; // жељела му кућа мушке љаве“ /2418–2420/: „Оружје је понос сваке црногорске породице. Ондје гдје у кући пушка о клину не виси, нема ни мушких глава за оружје“ – стр. 462. У преводу Шумилова је само донекле погођен смисао ових стихова, али је изостављањем поенте клетве у знатној мери ослабљена сила клетве оригинала: „Да не будет в его доме сына, // способного носить оружие!“ – (стр. 186).

8.3. За Црногорце је част погинути у боју, а не умрети природном смрћу. Сердар Вукота наглашава: „Главе мушке не коџа од љушке“ /2419/, што Вук Караџић тумачи на следећи начин: „Како готово сви најугледнији људи не умиру природном смрћу, већ или у боју с непријатељем или у унутрашњој свађи, то је можда и постао обичај да се држи за најосјетљивији укор ако ко коме каже: Познајемо ми тебе и твоју породицу; сви су твоји преци умрли

на постељи код жена“ (Цитат је преузет из монографије „О језику Горског вијенца“ Михајла Стевановића – стр. 462.) Од свих тумачења које наводи Михајло Стевановић ово нам се чине најпоузданије. Овом коментару он додаје следећу опаску: „Ко познаје црногорски народни карактер, зна да смрт у постељи, од болести или старости, за мушкарце представља срамоту“ – (стр. 462) Овај стих је у преводу Шумилова изостављен, чиме је засигурно осиромашена слика црногорског културолошког спецификама за владавине кнеза Данила. (Упореди код Кузнецова: „Чтоб ружья не стало в его доме, //чтобы род его мужчин лишился“ – (стр. 152).

8.4. Као што је познато, часни пост се држи за душу или напредак породице и веома је тешко и страшно проклетство када се истиче: „...часне њосѣе за њса ис- њосѣио“ /2424/ – односно, како то тумачи М. Стевановић, ‘да никога нема и да се пости за пса – да узалуд се трудио да у вјери својој угоди Богу’. Сердар Вукота се дословно служи народном пословицом, коју је Вук Караџић забележио: „тако ове посте за пса не испостио“. (В.: Михајла Стевановића – стр. 463). У преводу Шумилова и ово место је изостављено и тиме убојитост клетве отуђена. (Упореди код Кузнецова: „да блюдет посты он понапра- сну“ – стр. 152.).

8.5. До значајног померања је дошло и у преводу још једног од бројних проклетстава уланчаних у згуснути низ: „ѣрод се њеѣов ѣроѣа на ѣа’ свиѣѣѣ“ /2425/ које Михајло Стевановић овако тумачи: „У Црној Гори се често чује за некога ко је иза себе оставио рђаво дјело: „ѣрод му се ѣровалио“, „костѣи му се у ѣроду не мировале“, „земља му костѣи избаѣивала“. Овим се не мисли да душа умрлога дође у други, подземни свијет, пакао, него се више инсистира на физичком немиру костију у гробу, због

лоших моралних особина које је умрли у животу показивао. Обичан народ није имао есхатолошки изграђену представу раја и пакла. Мислим да је смисао те клетве ближе народном натуралистичком схватању загробног живота“ – стр. 463. Код Шумилова културолошки набој овог стиха је знатно редукован „и могилу, где его зароят, пусть камнями люди забросают!“ – (стр. 186). Смисао превода је сѣрах да неко, збоѣ ѣоѣа ѣѣо никоѣ нема, неѣе знаѣи, ѣде је њеѣов ѣрод. (Упореди код Кузнецова: „и да рухнет в ад его могила!“ – стр. 152.).

8.6. Исто се поступило и са стиховима „ко издао, браћо, ѣе јунаке//не ѣредава ѣуње (вино за славу), ни ѣроскуре (славски колач),//неѣо ѣасју вјеру вјеровано“ /2426–2428/ када је опет ослабљена градација нарастања клетве у Шумиловљевом преводу. Уместо тога је дато: „Пусть предатель, выдавший героев, не ведает Святого Причастия!“ – (стр. 186). Смисао клетве по Стевановићу је да издајници немали од чега спремити овај поклон. Осим тога, живјели без вјере, као што живе животиње. За некога ко рђаво поступа, у народу постоји изрека: „пасја вјера“, „пасја вјера осим крста“. – (стр. 463). (Упореди код Кузнецова: „Кто предаст, о братья, тех юнаков, //чтоб он в церковь не носил про- свирь,“ – стр. 152.).

Чини нам се да је у коментару преводиоца требало мало подробније објаснити обичај слављења крсне славе код Срба, што представља светињу за српску породицу, која тиме чува свој идентитет, своје огњиште. Тешко пада породици проклетство „рђа му се на дом расѣрѣшила“ /2435/, што опет није коректно преведено: „Пыль и пепел поселятся в доме предателя, что выдаст героев“ – стр. 186. Ово проклетство по Стевановићу је асоцијација на народне клетве: „Рђа ѣа удила као чавао

на *йуџу*“, „Рђа *џи* свака *додујала*“ (В. Карацић, *Српске народне пословице*). У Његоша смисао је нешто проширен: рђа, невоља снашла тебе и твоју породицу (дом). – стр. 464. Али ова пословица спада у оне тешко преводљиве реалије са јарко израженом локалном културолошком компонентом. (Упореди код Кузнецова: „*Кто предаст, о братъя, тех юнаков, // да падет на дом его проклятье*“. – стр. 152.)

8.7. Зна се да о покојнику треба говорити све најлепше, међутим, издајница се изузима, те га сустиже клетва: „*за његовим џирајом (издајника) џокајнице све кукале, довијек лајале!*“ – /2436–2437/. Код Црногораца до данашњег дана обичај оплакивања је веома актуелан и представља сам по себи читав ритуал. Превод Шумилова је осиромашен употребом неутралних речи у првобитном значењу, док је у оригиналу метонимија *његов џирај*; изостављен је у преведу глагол *кукале*, већ је сачуван само глагол *лајале*; уз то је дошло без потребе до замене рода „покајнице“ (нарикаче) у „покајнике“: „*Плакальщици будут лгать отныне над гробами всех его потомков!*“ – стр. 186. (Упореди код Кузнецова: „*џлакальщицы, џо еџо џо џомсџиву // џричиџая. лџуџи џусџиџ люџям края!*“ – стр. 152.)

Према томе, без тумачења ових историјско-културолошких специфичности веома је тешко схватити неке изразито црногорске културолошке компоненте у тексту Његошева спева *Горски вијенац*. А оно што је најбитније, из набројених проклетстава склапа се слика црногорског чојства и јунаштва, моралних вредности и светиња, а то је *џравославље*, образ, *џоџидија у раџу* и *џродужейџак лозе*, док је велики грех и срамота одсуство свега тога што је потцртано страшним клетвама, прожетим мрачним сликама сердара Вукоте.

9. У следећем сегменту ћемо набројати обичајне и свакодневне поштапалице–клетве, које користе Црногорци и спровести анализу њихова превода код Шумилова. Иако су руски и српски језици генетски блиски, сваки од њих одражава своју националну специфику виђења света, и, можда, управо то доводи до културолошких померања у преводу, на пример:

9.1. „*Од Ђорђа се Сџамбол џресе, крвожедни оџаџ куџе, // сабљом му се Турци куну – клеџве у њих нема друџе*“. (стр. 27) – „*Стены крепкие Стамбула от его шагов трясутся, //и георгиевской саблей турки до сих пор клянутся*“ (стр. 26). Преводилац је додао речи којих нема у оригиналу, и то: *шаги* и *георгиевский*. Осим тога, променио се и смисао: Стамбол се тресе од спомена самог имена Ђорђа, а не од његових корака, како стоји у преводу. Турци се куну да га посеку, а у преводу је испало да се куну Ђорђевог сабљом. Оваквим неоправданим проширењима и нелогичностима превод је у знатној мери осиромашао основне интенције оригинала. (Упореди код Кузнецова: „*Перед Георгием Стамбул трясется каждой башной, //его оружие для врагов заклятием служит страшным*.“ – стр. 43)

9.2. „*Час џроклињем лански џо сџо џуџаџ //у који ме Турци не смакоше*“ /86–87/ – „*лучше сдохнуть на колу турецком, //чем надежды будить напрасные*“ (стр. 36). У оригиналу је употребљен глагол *смакоше*, а у преводу епски нашироко, „разливно“ Шумилов описује једну од најсвирепијих смртних казни код Турака – *надијање на колаџ*. (Упореди код Кузнецова: „*Проклинаю час тот прошлогодний, //когда турки меня не убили, //чтоб надежд народных не гасить мне*.“ – стр. 51)

9.3. „*Али не знаш, рђа те не била, // да су оне шџери Лазареве?*“ /185–186/ – *Непутевый, или ты не знаешь, // что куку-*

шки – дочери Лазаря? (стр. 42). У преводу је клетва опет изостављена. (Упореди код Кузнецова: „Иль не знаешь, чтоб ты ржой покрылся, //что кукушки – лазаревы дочки?“ – стр. 55)

9.4. „Великаши, проклетые им душе, //на комайе раздробилие царсйво,“ /207–208/ – „Властители, знатные вельможи, //по кусочкам растащили царство“. (стр. 44). Проклетства нема у преводу, а уместо тога су додате речи знатные вельможи. (Упореди код Кузнецова: „А князьки, ты покарай их, боже, //раздробили на куски державу,“ – стр. 57.)

9.5. „Млијeko их срйско разйудало!“ /261/ – „да проклята грудь, их вскормившая“ (стр. 46). Превод није адекватан оригиналу јер је испало у преводу да се проклиње мајка која је децу отхранила, док је смисао оригинала, по нашем мишљењу, следећи: мајчино млеко које су йосисали, а йосле йоја се йошурчили, ййреба да их разнесе, разйуда. (Упореди код Кузнецова: „чтоб спекло им губы млеком сербским“ – стр. 59.)

9.6. „Чудна нейе йустйоја йлијена, //но је крвав, да га бог убије“ /1715–1716/ – „только с кровью, будь она неладна“ (стр. 136). Слика проклетства у оригиналу је, наравно, јача него у преводу. (Упореди код Кузнецова: „Где-то хороша лежит добыча, //но в крови, убей ее всевышний.“ – стр. 118.)

9.7. „йе срамойно, црн му образ био!“ /стих 2005/ – „Что с безумцем таким станешь делать?“ (стр. 156). Још једном по ко зна који пут изостављено је проклетство у преводу, а уз то је узвична интонација замењена упитном. (Упореди код Кузнецова: „стыд ему, позор навеки!“ – стр. 132.)

10. Па ипак, у тренуцима изузетног преводилачког надахнућа, где је испојио свој редак дар за танане језичко-стилске трансформације, Шумилов је централни

сегмент уланчаних клетви, и то онај који представља „центар структурности“, маестрално прпевао. Тако је једним потезом надоместио сва она често непотребна културолошка померања и изостављања и сачувао убојитост клетве:

„Грдни дане, да те бог убије, //који си ме дао на свијетйу!“ /стих 85/ – „Будь ты проклят Всемогущим Богом //день рожденья моего злочастный!“ (стр. 37). У преводу је на посредан начин сачувана стилска фигура – антропоморфизација у виду „обраћања“: „Грдни дане“, па није засметала ни тешко преводива метафора оригинала, јер је у њу уграђен атрибут „грдни“ с почетка првог стиха. (Код Кузнецова пак је изостало антропоморфно „обраћање“ у виду клетве „црном дану“, тако да је ослабљен ефекат овог „центра структурности“ у читавом монологу сердара Вукоте: Уп.; „Проклинаю черный день на веки, //когда я на белый свет явился!“ – стр. 51)

У закључку би требало истаћи да из овог сегмента са изузетно згуснутом културолошком мрежом црногорског живота за време владике Данила на самом почетку 18. века, на којем су анализирана већа или мања културолошка померања, може да се реконструише у великој мери језичка слика света Црногорца, њиховог схватања части, поштења, образа и менталитета уопште. Због свега тога је требало да у коментарима преводиоца буду детаљније описани неки специфични обичаји и обреди Црногораца, што би у знатној мери спречило или ублажило погрешно разумевања текста оригинала. Због тога неопходно је познавање ширег екстралингвистичког фона садржаног у културном стереотипу, обрасцу, моделу. „...Эталон – это сущность, измеряющая свойства и

качества предмета, явления, объектов. Эталон содержит в себе в скрытом виде предписания, он влияет на избирательность и оценку“ (Маслова 1997, 219) Отуд нам се чини да је за руског читаоца изузетно важно да буде информисан о тим значајним културолошким обрасцима.

Према томе, иако Руси и Срби наизглед имају сличну културу, различито осмишљавају животну стварност, па су им различити и обичаји, обреди, филозофија живота, начин размишљања и, наравно, различито схватају многосмислене поруке поетскога језика *Горској вијеница*. Културолошке специфичности представљају тешкоћу за преводиоца, и управо због тога се Шумилов најчешће у превођењу клетви користи поступком редуковања или изостављања. Сваки народ има своје специфичности у култури које су имплицитно присутне у било ком тексту. Адекватни превод културолошких специфичности врхунско је достигнуће сваког преводиоца.

Резултати наших анализа пружају нам могућност да издвојимо два случаја културолошких померања у преводу: 1) када обичаји које имају Срби или Црногорци, немају Руси и 2) када се знатно разликују међу собом. Веома често културолошка померања долазе тамо где нема адекватних реалија. Добро познате нијансе значења у

реалијама једног језика које су имплицитно присутне у свести носиоца тог језика, нису, наравно, присутне у другом језику или имају друго значење. Отуд често долази до неразумевања текста превода, ако читалац није упознат са менталитетом другог народа и историјско-културолошким специфичностима.

Кад су у питању културолошка померања, у закључку треба још једном истаћи да се наш преводилац користио следећим техникама превођења: најчешће *одузимањем и изоставањем* (Нпр., „...часне йосїе за йса исїосїио“ /2424/ – У преводу Шумилова ово место је изостављено), *зайим заменом* (Нпр., „Чудна неїће йусїоїа илијена, //но је крвав, да га бог убије“ /1715–1716/ – „только с кровью, будь она неладна“ (стр. 136.)), *додавањем* („Од Ђорђа се Сїамбол йресе, крвожедни оїац куїе, //сабљом му се Турци куну – клейве у њих нема друїе“ (стр. 27) – „Стены крепкие Стамбула от его шагов трясутся, / и георгиевской саблей турки до сих пор клянутся“ (стр. 26), или „млијеко их срїско разїудало!“ /261/ – „да проклята грудь, их вскормившая“ (стр. 46), *йермуїацијом* („Час йроклињем лански йо сїо йуїах//у који ме Турци не смакоше“ /86–87/ – „лучше сдохнуть на колу турецком, //чем надежды будить напрасные“ (стр. 36) и *калком* (слава, юнак). Итд.

summary

Σ Cultural adjustments in translation of *Gorski vijenac* (*Mountain Wreath*) by Njegos to russian linguistic structure of the world as a reflection on the historical and cultural specifications of a nation

This paper deals with cultural carecteristics of curses and oaths in 'Gorski vijenac', because they represent a special difficulty when translating it even to such a simillar language as Russian, thus to analise the cultural adjastments in the latest translation by A. Sumilov. In order to do this we first have to get acquainted with the contents and lexical – syntactic

structure of the curses, which once was researched by Branislav Ostojic. To start such a research, one must get a thorough insight into life and customs of the Montenegrins of the Njegos times.

The translator cannot take into a consideration all cultural characteristics at any time. Therefore one must choose the most prominent ones, which leads to cultural adjustments in the target language. The translation analyst must be familiar with the cultural characteristics of the folk curses, their content, and their linguistic structure, in order to interpret all the cultural adjustments in that very translation. The results of the research showed that the curses have specific lexical – syntactic structure, which is always the form of a conditional in the imperative mode (optative adjective) with vocative function. The analysts must always bear this in mind. Aspects like syntactic relation of the linguistic unites within the curse, its lexical structure, logical and semantic realization of its content, are irrelevant in this particular case, therefore omitted.

301

Njegos, obviously, knew Montenegrin curses very well, thus the wide topic-thematic range in 'Gorski Vijenac'. The curse structure depends on the recipients, who are mostly humiliated and offended persons, very seldom, they were landlords. The curses are spoken by an individual, but also the collective. There are different kinds:

- a) self curses – when a person curses him/herself
- b) curses against the co-speaker

The recipients are various: the Turks, the Turkish Empire, the brothers, the magnates, even the bishop himself.

Only the distinctive features of a certain nation can explain the linguistic image of the world and also the behavior, which in turn leads to cultural adjustments. The language itself draws a curtain over the term, thus hiding the specificities of the nation. The shape of things makes the cultural adjustment necessary.

This research is based on two basic techniques of analyzing the cultural layers; contrastive analyses and cultural-historic comments.

The results showed that Serdar Vukota's monologue contain a lot of curses and all of them use optative adjective and it represents a condense vivid expression of the speakers wish for the verb action to happen in the future, which is typical of modal verbs in general. Nevertheless, we noticed that the modality of the optative adjective is strengthened in combination with the vocative expression thus making a whole. All this applies to serdar Vukota's monologue, which first ten lines were analyzed since there is a great concentration of curses.

If we compare the extract with the Sumilov's translation, there is a difference in lexical-semantic structure of the curses. First, the optative adjective was replaced with present perfect expressing future action, without the modal wish of the speaker (*покараетъ Божий гнев ужасный; в голый камень обратитъ посева и ребенка в материнском чреве*) or 3rd person singular imperative (*да родитъ он детей прокаженных*). Second, the vocative addressing the Montenegrins was replaced with the expression *brothers!* (*братья!*). This change has brought about to the change of the recipient, as well as the loss of the modal wish, which in turn leads to the weakening of the original expression and affection. This concentrated affection has conditioned the organization of the curses according to the pre-set concept. Also, the different alternatives for the optative adjective disturbed that organization, thus resulting in the loss of the expressiveness and affection. In the original, there is nothing redundant, and the structures are reduced to the syntactic minimum – the ellipse.

The contrastive analyses of the cultural elements of the original text and the translation, one can see that the source of the cultural adjustments are the curses and oaths. The

conclusion is that the translator must get acquainted with the cultural background (national characteristics and customs of the Montenegrins) before starting the work. This is a must in order to take advantage of the denotative (situation) model in the theory of translation, which is based on the 'national distinctive features that resulted from various climatic, historical, economic, social, political and other life conditions'. All of these features are expressed in a language. As a consequence of rich and entangled national features in Njegos's work, the cultural adjustments in Sumilov's translation are manifold, as you will see in this paper through the examples. Sumilov used reduction or emission to overcome the problem.

The results of the research showed two common adjustments: 1) Serbian and Montenegrin customs non-existing in Russian culture; 2) great variations within one particular custom. Often, the cultural adjustment happens where there is no alternative. Well-known connotations in the reality of a particular language are implicitly present in the minds of the speakers of the language, while different, or even absent in another language. This is the source of the misunderstanding the translation, especially if the reader is totally ignorant of the culture and history of the people.

302

Литература

- Гак 2000: **Гак В. Г.** Русская динамическая картина мира. – Русский язык сегодня. – М: „Азбуковник“.
- Јовановић 2001: **Јовановић М.** О превођењу. Техника превођења. – Београд. – 168 с.
- Кулишић, Петровић, Пантелић 1970: **Кулишић Ш., Петровић П. Ж., Пантелић Н.** Српски митолошки речник. – Београд: Нолит.
- Маслова 1997: **Маслова В. А.** Введение в культурологию, Москва.
- Његош 1996: **Његош П. П.** Горски вијенац. – Подгорица: УНИРЕКС. – 253 с.
- Његош 1997: **Његош П. П.** Горный венец, Перевод Ю. Кузнецова. – Белград.
- Остојић 1997: **Остојић Б.** Лексичко-синтаксичка структура клетви у Горском вијенцу, / *Ип:* Прилози о Његошеву језику. – Никшић. – С.85–94.
- Шумилов 1996: **Његош П. П.** Горный венец, Превод с сербског и коментариј Александра Шумилова. – Подгорица: УНИРЕКС. – 253 с.
- Мартиновић 1963: **Мартиновић Н.** Заклетве у народу и у Горском вијенцу. У: Стварање. – Титоград. – бр. 9–10. – С. 216–224.
- Трезнер 1971 : **Трезнер Т.** О експресивној употреби придјева радног. *Ип:* Језик. – Загреб, бр. 2–3. – С. 64–71.
- Поповић 1968: **Поповић Д.** Оптаивни радни придјев (Прилог стилистици глаголских облика). /*Ип:* Књижевност и језик. – Београд. – бр. 1. С. 15–23.
- Сибиновић 1990: **Сибиновић М.** Нови оригинал. Увод у превођење. – Београд: Научна књига.
- Стевановић 1990: **Стевановић М.** О језику *Горској вијенца*. – Београд: Научна књига.